

Pod redakcją
Marka Kalbarczyka

Przeszłość dla przyszłości

Tom IV
Całość w 4 tomach

Wydawnictwo Trzecie Oko
Fundacji
Szansa dla Niewidomych

Warszawa 2022

ISBN: 978-83-63028-64-0

Wydawnictwo Trzecie Oko

Modlińska 246 C

03-152 Warszawa

Tel: +48 22 51 010 99

e-mail: redakcja@wydawnic-
twotrzecieoko.pl

www.wydawnictwotrzecieoko.pl

**Fundacja Szansa – Jesteśmy
Razem**

(Fundacja Szansa
dla Niewidomych)

www.szansadlaniewidomych.org

Druk i oprawa

Altix Sp. z o. o.

Dofinansowano ze środków
Muzeum Historii Polski w
Warszawie w ramach programu
„Patriotyzm Jutra”.

Synagoga w Zamościu

Synagoga została wzniesiona w 1 poł. XVII w. w stylu renesansowym. Jest jednym z najwspanialszych zabytków kultury żydowskiej w Polsce.

Na ścianach sali modlitw znajdują się bardzo bogate listwowe sztukaterie o układzie geometrycznym, z ornamentami rozetek, przewijających się w gzymsach, obramieniach płyt i głowicach przyściennych pilastrów podtrzymujących sklepienie pokryte dekoracyjną sztukaterią. W centralnej części sklepienia umieszczona jest stylizowana rozeta, od której promieniście rozchodzą się listwy sztukaterii, pomiędzy nimi są serca z koroną i wazy kwiatowe. Na ścianie wschodniej znajduje się kamienna szafa na księgi

liturgiczne. Bogate dekoracje sztukatorskie zachowały się także w babińcu północnym.

Od 2005 r. budynek jest własnością Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego. W wyniku wieloletnich zaniedbań synagoga była w bardzo złym stanie. W latach 2009-2010 fundacja przeprowadziła w budynku prace budowlane i konserwatorskie, dzięki którym gmach został zabezpieczony na kolejne stulecia oraz odzyskał dawny, imponujący wygląd. W 2011 r. w odrestaurowanym budynku uruchomione zostało Centrum „Synagoga” – nowoczesny ośrodek kultury, który służy zarówno odwiedzającym Zamość Żydom, jak i mieszkańcom miasta. W gmachu działa punkt informacji turystycznej i kulturalnej Szlaku Chasydzkiego oraz

Multimedialne Muzeum
Historii Żydów Zamościa
i Okolic. Dzięki Centrum
zwiedzający mogą bliżej
poznać dzieje społeczności
żydowskiej, która przez
stulecia współtworzyła
intelektualne, religijne i
kulturowe oblicze regionu.

Na rycinie przedstawiony
jest jednokondygnacyjny budy-
nek, który wieńczy grzebie-
niasta attyka. W części
środkowej budynek jest wyższy
od babińców przylegających
z dwóch stron.

Synagogę zbudowano z otyn-
kowanej cegły, na planie
prostokąta, z kwadratową salą
modlitw w centrum i dwoma
prostokątnymi aneksami
(babińcami). Dachy kryte są
blachą. Elewacje zwieńczone
są renesansową attyką.
Półokrągłe okna ozdabiają
obramienia w formie arkad.

Do elewacji zachodniej
dobudowano przedsionek.
Wejście od strony zachodniej
do sali modlitw ozdabia
renesansowy półkolisty portal
dekorowany plecionką.

Zamek królewski w Lublinie

Ze średniowiecznej zabudowy Wzgórza Zamkowego zachowały się jedynie baszta, zwana donżonem, kaplica pw. Trójcy Świętej i resztki Baszty Żydowskiej. Początki warownego grodu nie są znane, prawdopodobnie ok. 1000 r., za czasów Bolesława Chrobrego, istniała tu drewniana strażnica. W drugiej połowie XII w. była to jedna z największych w kraju kasztelanii, stolica ziem położonych na wschód od Wisły. W XIII w. rozbudowany i umocniony gród skutecznie opierał się najazdom ruskich wojsk, Jadźwingom i Litwinom. Około połowy XIII w. dla wzmocnienia obronności wzniesiono wewnątrz obwodu wałów cylindryczną wieżę (donżon), o średnicy 15 m

i grubości murów dochodzącej do 4 m. Służyła jako ostatni punkt obronny, do którego wycofywano się, gdy wróg zdobył już zamek. W późniejszych wiekach przeznaczono ją na więzienie. Po napadzie Tatarów w 1341 r. drewniany gród został przebudowany. Wzniesiono wówczas na planie prostokąta gotycki zamek z kamienia i cegły. Zbudowano mury obronne z bramą, część mieszkalną oraz czworoboczną basztę od północy, zwaną później Żydowską.

Za czasów Zygmunta Staro-
rego, około 1520 r., podjęto
przebudowę zamku w stylu
renesansowym. W połowie
XVI w. na dziedzińcu zamko-
wym pojawił się kolejny
obiekt – dom dla urzędu
grodzkiego i mieszkanie sta-
rosty. W tym okresie zamek
był miejscem, gdzie odbywały

się sejmy i sejmiki.

W XVII w. Lublin zajmowały wojska kozackie, moskiewskie, szwedzkie i węgierskie, w wyniku czego zamek uległ poważnej dewastacji. W latach 1823-1826 rząd Królestwa Polskiego w miejscu dawnego zamku podjął budowę więzienia przewidzianego dla 300 osób. Powstał gmach w stylu neogotyckim z cechami renesansu. Na zamku więzieni byli m.in. powstańcy z 1863 r. Mury zamku pełniły funkcję więzienia przez 130 lat. W czasie II wojny światowej było to miejsce kaźni wielu patriotów. W 1954 r. więzienie zlikwidowano. W 1957 r. swą siedzibę znalazły tutaj Wojewódzki Dom Kultury i Muzeum Okręgowe. Obecnie cały gmach zajmuje Muzeum Lubelskie.

Neogotycki zamek został wzniesiony wzgórzu na planie prostokąta z wewnętrznym dziedzińcem. Elewacja frontowa składa się z trzech części: z silnie ryzalitowanego środka i dwóch identycznych części bocznych. Części boczne są rozczłonkowane wnękami okiennymi i zamknięte od góry attyką. Okna zakończone są ostrym łukiem.

Środkowa część fasady wysunięta jest do przodu. Z obydwu jej stron stoją wieloboczne wieżyczki z długimi, wąskimi i zakończonymi trójlistne blendami oraz krenelazem (ciąg występujących na przemian zębów i wolnych przestrzeni między nimi). Na szczytach wieżyczek znajdują się metalowe topory uniesione w górę. W ryzalicie umieszczona jest brama wjazdowa i dwie wnęki okienne.

Wieża Trynitarzka w Lublinie

Neogotycka budowla o wysokości 60 m dominuje dziś w mieście. Niegdyś skromna furta klasztorna, swą obecną smukłą formę zawdzięcza przebudowie Antonia Corazziego z 1819 r. Wieża otrzymała neogotycki wygląd oraz ośmiodoboczną dwustopniową nadbudowę ze stożkowym dachem krytym blachą. Prace ukończono w 1827 r.

Podstawę wieży stanowi średniowieczny mur obronny. Dwie elewacje – od strony Starego Miasta i placu Katedralnego – są tak samo opracowane. Główna oś fasady ujęta jest w dwie lizeny (płaski, pionowy występ w murze zewnętrznym) biegnące na wysokości całego czworobocznego korpusu. Przesklepiony

przejazd zwieńczony jest łukiem ostrym. Ponad nim znajduje się trójkątnie łamany gzyms z dekoracją kostkową. Na ostatnim piętrze wieży znajduje się taras widokowy. Aby się tam dostać, trzeba pokonać aż 207 schodków. W drodze na taras można zobaczyć dzwony, które biją podczas ważnych uroczystości, ponieważ wieża pełni funkcję dzwonnicy archikatedry lubelskiej.

Nazwa wieży wywodzi się od zakonu oo. Trynitarzy, którzy na przełomie XVIII i XIX w. byli w posiadaniu dawnych zabudowań jezuickich.

Obecnie w Wieży Trynitarzkiej mieści się Muzeum Archidiecezjalne Sztuki Religijnej. Zgromadzono w nim przedmioty użytku religijnego, obrazy, ikony, rzeźby, tkaniny, sarkofagi,

instrumenty muzyczne, lichterze, portrety trumienne oraz inne zabytkowe sprzęty.

Ekspozycje rozlokowane są w drodze na taras widokowy.

W dolnej kondygnacji wieży znajduje się przejście sklepione ostrym łukiem, ponad którym znajduje się trójkątnie łamany gzyms z dekoracją kostkową. Wyżej umieszczone są półokrągłe i ostrołukowe otwory okienne, a także płytkie nisze.

Pałac Biskupi w Lublinie

Został zbudowany w drugiej połowie XVIII w. Składa się z dwóch budynków: Pałacu Biskupiego i Pałacu Konsystorskiego, połączonych ze sobą łącznikiem. Często zmieniał swoich właścicieli. Przez pewien czas mieściło się w nim pocztowe biuro gubernialne – własność rządu carskiego. W 1817 r. pałac został siedzibą loży masońskiej „Wolność Odzyskana”. Później mieścił się w nim Sąd Kryminalny. Gdy Rząd Królestwa Polskiego zlikwidował loże masońskie w latach 20. XIX w., pałac przeszedł na Skarb Państwa. Rząd w ramach zamiany przekazał pałac Emilii Ratyńskiej-Zawidzkiej. Po ponad dwudziestu latach odkupił go z przeznaczeniem na siedzibę

ordynariusza diecezji lubelskiej. Od 1846 r. pałac jest własnością kościelną. Pałac Biskupi jest siedzibą kurii metropolitalnej, a Pałac Konsystorski siedzibą arcybiskupa.

Pałac zamieszkiwał Stefan Wyszyński, późniejszy prymas Polski, który w latach 1946-1948 był biskupem lubelskim. W 1996 r. na dziedzińcu przed Pałacem Biskupim wystawiono pomnik poświęcony prymasowi.

Pałac wymurowano z cegły i otynkowano.

Rycina przedstawia partelową elewację zachodnią, w której widoczne są ryzality (występ z lica w elewacji budynku) z naczółkami oraz portyk (część budynku na planie prostokąta z kolumnami, które wspierają dach) umieszczony pomiędzy nimi. Obramienia

portyku są boniowane (dekoracyjnie opracowane). Pośrodku znajduje się zadaszone wejście. Okna na parterze są wysokie, prostokątne, a w portyku prostokątne, zwieńczone półkoliście. W miedzianym dachu występuje rząd lukarn (lukarna – nadbudówka w dachu budynku doświetlająca wnętrze).

Świątynia Sybilli w Puławach

Wybór przez księżną Izabellę Czartoryską pierwowzoru budowli był świadomy. Świątynia puławska, mająca być kopią świątyni Sybilli w Tivoli, od niej wzięła też nazwę „tak stosowną do miejsca, gdzie miały być złożone prawdziwe sybilijskie księgi pamiętek historycznych, godła i wróżby przyszłości”. W opisie Puław posłanym Delille’owi księżna podkreśla: (...) odwzorowana ściśle i w tych samych rozmiarach, co świątynia Sybilli w Tivoli. Jedyna różnica, że nie jest w ruinie. Nie lubię budynków nie mających jakiegokolwiek celu, więc tu umieściłam zbiory, które gromadziłam od wielu lat”.

Świątynia Sybilli to budowla w kształcie rotundy, wchodząca w skład zespołu pałacowo-parkowego przy Pałacu Czartoryskich w Puławach. Izabela Czartoryska, jako wielka miłośniczka sztuki i starożytności, w 1801 r. założyła tu pierwsze polskie muzeum.

Na rycinie widać okrągły budynek z korynckimi kolumnami, za którymi są drzwi. Świątynię pokrywa kopuła. Świątynia Sybilli posiada dwie okrągłe sale. Szerokie schody prowadzą do reprezentacyjnej sali górnej. Strzegą je kamienne lwy. Nad wejściem umieszczony jest napis: „Przeszłość-Przyszłości”. Wokół sali biegnie ganek, którego dach w postaci kopuły z okrągłym świetlikiem pośrodku i zmniejszającymi się ku górze kasetonami

wspiera się na korynckich kolumnach z piaskowca. Sala dolna, dostępna od stoku skarpy, nakryta jest spłaszczoną kopułą wspartą na dziewięciu arkadach, za którymi znajduje się wąskie obejście.

Dwór z Suchedniowa (druga połowa XIX w.) w Parku Etnograficznym w Tokarni

Dwór zbudowano najprawdopodobniej około 1812 r. W roku 1845 nabył go Wincenty Tarczyński z Suchedniowa. W budynku mieściła się stacja pocztowa. Plan z 1860 r. pokazuje, że w skład gospodarstwa wchodziła wozownia, stajnia, piwnica, a nieopodal stała karczma. Pod koniec XIX w. siedzibę nabył włościanin Ignacy Markiewicz, który w 1912 r. darował ją swojemu zięciowi Eustachemu Janowi Tumulcowi. Rodzina Tumulców dzierżawiła poszczególne pomieszczenia na rzecz szkoły leśnej, kaplicy prawosławnej, szkoły powszechnej, sądu grodzkiego. Od 1985 r.

dwór stoi w skansenie.

Ściany okazałego dworu wzniesiono z drewna modrzewiowego, oszalowanego deskami. Budynek wieńczy dach naczółkowy, kryty podwójną warstwą gontu jodłowego. Dwór posiada dwa alkierze umieszczone równolegle do siebie po obu stronach, na tyłach budynku, co nadaje mu kształt podkowy. Wnętrza dworu urządzone na okres z 2 połowy XIX i początków XX w.

We dworze prezentowane są wnętrza zamieszkiwane przez średniozamożną rodzinę szlachecką z 2 połowy XIX w. Pomieszczenia urządzone z wykorzystaniem mebli w stylu Ludwika Filipa, biedermeier i okresu Napoleona III. Wnętrza dworskie takie jak salon, gabinet właściciela, sypialnia, jadalnia i pokój dziecienny, zdobią liczne

obrazy olejne, grafiki, bibeloty oraz wyroby rzemiosła artystycznego ze szkła i porcelany. Zgodnie z estetyką dworu ziemiańskiego, na ścianach zawieszono orientalne dywany, w tym tkaninę buczacką oraz kobierce wschodnie z Persji i Turcji.

Kolorystyka ścian, kominki, piece i ozdobna sztukateria nadają wnętrzem charakter reprezentacyjny. Jest tu także zabytkowa kuchnia, bogato zaopatrzona spiżarnia i „służbówka”.

Dwór zbudowany jest na rzucie prostokąta z dwoma tylnymi aneksami. Ma kilka pomieszczeń i centralną sień za frontowym gankiem. Mordzewiowe ściany posadowione są na fundamencie z wapiennego kamienia polnego i łamanego, spojonego wapienną zaprawą. Ściany działowe

zbudowano z drewna jodłowego. Od zewnątrz zrąb oszalowano biegnącymi poziomo tarcicami modrzewiowymi, bitymi na gwoździe kowalskie. Nad belkami i nad krawędziami podmurówki założono skośne deski okapowe.

Dwór nakryty jest dachem naczółkowym (dach dwuspadowy, z dodatkowymi, niewielkimi, trójkątnymi połaciami umieszczonymi ukośnie w górnej części ścian szczytowych), posytym jodłowym gontem. Kominy są dekoracyjnie ukształtowane, z gzymsami, tynkowane i bielone wapnem. Na rycinie widocznych jest sześć dwudzielnych, sześciopółowych okien. Przed wejściem znajduje się kolumnowy ganek z dwupołaciowym daszkiem. Drzwi są dwuskrzydłowe, z ozdobnymi płycinami.

Kościół szpitalny z Rogowa (1763 r.) w skansenie w Tokarni

W 1996 r. kościół szpitalny pw. Matki Bożej Pocieszenia z Rogowa n. Wisłą k. Opatowca przeniesiono do skansenu w Tokarni. Powstał w 1763 r. z fundacji Michała Wodzickiego, dziedzica Rogowa, podkanclerzego wielkiego koronnego oraz biskupa przemyskiego.

Świątynia jest zbudowana z drewna modrzewiowego na dębowych podwalinach. Dach pokrywa gont. Wyposażenie w stylu rokoko pochodzi głównie z XVIII w. Napis fundacyjny z datą znajduje się na belce wykonanej z jednego kawałka modrzewiowego drewna. W jej części centralnej wisi barokowy krzyż z postacią Chrystusa. W kościele można

podziwiać bogato zdobioną ambonę oraz oryginalne rokokowe ołtarze boczne. W ołtarzu głównym zawieszono przedstawienie Madonny z Dzieciątkiem pochodzące z 2 połowy XVIII w. Obraz ten uznawano za cudowny. Przy wejściu na chór ustawiono cenny malowany konfesoniał. Strop nawy zdobi obraz przedstawiający walkę Michała Archanioła z szatanem, a w prezbiterium przedstawiono scenę koronacji Najświętszej Marii Panny. W skansenie kościół pełni swoje pierwotne funkcje – jest wciąż czynnym obiektem sakralnym, w którym regularnie odprawiane są msze.

Jest to drewniany, jednonawowy kościół z prostokątną nawą i węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Zakrystia przylega do

prezbiterium z prawej strony.

Boczne wejście osłania niewielka kruchta.

Wieńcowe ściany wzniesiono z drewna modrzewiowego na dębowych przyciesiach (podstawa z belek, na której opiera się ściana). Nawę i prezbiterium pokrywa stromy dach kryty podwójną warstwą gontu. Dach nad nawą jest dwuspadowy, a nad prezbiterium niższy i węższy, dwuspadowy, z trójpołaciowym szczytem. Okap jest wykończony szerokim, profilowanym gzymsem. Na dachu widzimy sześciokątną wieżyczkę sygnaturki, wysoką i smukłą.

Spichlerz dworski ze Złotej Pińczowskiej (1719) w skansenie w Tokarni

Spichlerz dworski został zbudowany w Rogowie nad Wisłą. Fundatorem budowli był Eliasz Wodzicki, właściciel okolicznych dóbr ziemskich. Prawdopodobnie przed 1850 r. rozebrano go i przeniesiono do miejscowości Złota.

Jest to okazały budynek gospodarczy zbudowany z drewna modrzewiowego, sosnowego i dębowego, na podmurówce z łamanego kamienia wapiennego, na planie prostokąta o wymiarach 26,25 m na 9,75 m. Ma dwie kondygnacje i ogromne użytkowe poddasze. Na pierwszej i drugiej kondygnacji znajdowały się po dwie komory przedzielone centralnie usytuowaną sienią. Budynek

pokryty jest pięknym łamanym dachem krakowskim, w którym wstawka oddzielająca dolną i górną część dachu jest szersza, często zdobiona profilowanymi listwami lub dekoracją malarską. Ze względu na wiek, kształt i szczegóły konstrukcyjne jest zaliczany do najcenniejszych dworskich budynków gospodarczych z epoki baroku w Polsce.

Na parterze, w komorach spichlerza organizowane są wystawy, zajęcia edukacyjne, sesje naukowe oraz okolicznościowe imprezy, np. degustacje potraw regionalnych. Na piętrze prezentowane są stałe ekspozycje poświęcone tradycyjnemu kowalstwu oraz strojowi ludowemu Kielecczyzny.

Na rycinie dominuje dach krakowski. Jest to rodzaj łamanego dachu uskokowego. Składa się z połaci

dachowych o podobnym kącie nachylenia, które oddzielone są niską ścianką, często zdobioną profilowanymi listwami lub dekoracją malarską. Na poziomie parteru znajdują się schody prowadzące do centralnie umieszczonych drzwi wejściowych. Nad drzwiami, na wysokości pierwszego piętra widoczne jest okno.

Zamek Tarnowskich w Dzikowie

Tarnobrzeg przez wieki był jedną z siedzib rodu Tarnowskich. Ich zamek (a właściwie pałac, który otrzymał swoją nazwę dzięki wybudowaniu wokół niego murów obronnych) od 2008 r. jest udostępniony zwiedzającym. W zamkowym muzeum znajdują się wystawy dotyczące archeologii na terenie Tarnobrzega i pobliskich wsi, historii zamku oraz zbiorów dawnych właścicieli miasta.

Do najciekawszych eksponatów należą:

– okno między biblioteką a kaplicą, z którym wiąże się legenda mówiąca, że jeden z Tarnowskich tak bardzo lubił czytać, że nie wychodził z biblioteki nawet wtedy, kiedy powinien się modlić w

kaplicy. Na uwagę zasługuje kolekcja książek w różnych językach (polskim, francuskim, niemieckim, łacinie itd.),

– obraz Matki Bożej Dzikowskiej – cudowny obraz, dzięki któremu wiele osób wyzdrowiało,

– kolekcja obrazów – po powstaniu muzeum obecnie żyjący członkowie rodziny Tarnowskich przekazali swoje zbiory do Tarnobrzega. Są to bardzo cenne dzieła głównie holenderskich twórców. Niektóre z nich ze względu na swoją wartość znajdują się w pomieszczeniu z zasłoniętymi oknami, przez co nikt nie może ich sfotografować.

Po zamku turystów oprowadza przewodnik, który posiada bardzo rozległą wiedzę nie tylko na tematy ściśle związane z muzeum.

Neogotycki zamek składa się z korpusu głównego i dwóch skrzydeł. Na osi głównego korpusu zbudowano dwa ryzality. Ten widoczny na rycinie ma kształt wydłużonego prostokąta. Elementy elewacji budowli: prostokątne obramienia okien i drzwi, gzymsy, balkoniki utrzymane są w stylistyce neogotyckiej. Połacie dachowe zostały pokryte kamiennym łupkiem. Potężną graniastą wieżę zegarową zwieńczono okazałym hełmem miedzianym.

Zamek w Baranowie Sandomierskim

Zamek wzniesiono na nizinnych terenach nadwiślańskich na przełomie XVI i XVII w. W 1569 r. dobra baranowskie trafiły do magnata wielkopolskiego Rafała Leszczyńskiego. Rozpoczął on prace nad zastąpieniem dotychczasowego fortalicjum przez dwór obronny. Jego syn, Andrzej był inicjatorem postawienia trójskrzydłowego, renesansowego zamku z czterema basztami ustawionymi w narożach, ścianą parawanową oraz wieżą bramną, zwieńczoną późnorenesansową attyką. W 1677 r. zamek kupił Dymitr Wiśniowiecki, a po jego śmierci wdowa po nim wniosła go jako wiano do małżeństwa z Józefem Karolem Lubomirskim. Nowy właściciel nadał mu

znamiona baroku. Po 1720 r. zamek trafiał z jednych magnackich rąk w kolejne, w międzyczasie ulegając spaleni i odbudowaniu przez ówczesnych właścicieli – Krasickich. Ostatnimi nabywcami zamku byli Dolańscy. Odnowili oni obiekt po kolejnym pożarze i przeprowadzili generalny remont. Mieszkali w pałacu do wybuchu II wojny światowej. Działania wojenne oraz niewłaściwe użytkowanie obiektu po wojnie doprowadziły budowlę do ruiny. Zamek odrestaurowano dopiero w szóstej i siódmej dekadzie XX w.

Zamek jest budowlą trzykondygnacyjną, wzniesioną na planie prostokąta. Posiada cztery okrągłe baszty w narożach, prostokątną wieżę pośrodku ściany frontowej oraz wewnętrzny dziedziniec

otoczony pięknymi, dwukondygnacyjnymi krużgankami, których kolumny ozdobiono maszkaronami, czyli twarzami ludzko-zwierzęcymi. Od strony wejścia znajduje się loggia, a na piętro prowadzą paradne schody. W pomieszczeniach zamku na piętrze urządzono Muzeum Wnętrz.

Zamek wymurowano w cegły, partie ław fundamentowych z bloków kamiennych. Skrzydła mieszkalne przykryto dachami dwuspadowymi. Cylindryczne wieże nakryte są barokowymi hełmami z latarniami. Dachy pokryte są dachówką ceramiczną, a hełmy wież blachą miedzianą.

Zamek w Przecławiu

Zamek stanął na wzgórzu opadającym ku dolinie Wisłoki w XV w. Pierwotnie była to budowla drewniana otoczona ziemnym wałem, siedziba rodu Ligęzów. W XVI w. nowy właściciel, kasztelan połaniecki, nadał mu charakter murowanej twierdzy w stylu renesansowym. W późniejszych latach kolejni właściciele rozbudowywali zamek. Wzmocnili także ufortyfikowane już siedziby, lecz mimo to zamek został zniszczony w czasach potopu przez wojska szwedzkie. W roku 1667 przeszedł w ręce wojewody lubelskiego Władysława Reya, potomka Mikołaja Reya z Nagłowic. Po przebudowie w latach 1876-80 zyskał styl neogotycki. W wyniku dwóch wojen światowych zamek zaczął

popadać w ruinę, a dzieła zniszczenia dokonał pożar z końca lat sześćdziesiątych.

Po wojnie Rosjanie spalili tutejszy, liczący kilka wieków księgozbiór. Podczas reformy rolnej zamek został rozgrabiony. Kolejna tragedia spotkała go w 1967 r. Po pożarze zachowały się tylko detale architektury renesansowej i neogotyckiej, dwupiętrowa wieża i oficyny.

Dziś w zamku zobaczyć można kilka ciekawych i stylowo urządzonych komnat: Salę Mikołaja Reya z cytatami poety znajdującymi się na boazerii, Salę Muzyczną z obrazami z XIX i XX w., Salę Rycerską, zwaną Salą Balo-
wą, Salę Herbową z portretami wielkich poetów i herbami oraz bibliotekę. Część pomieszczeń przeznaczona jest na hotel.

Obiekt składa się z prostokątnego, jednopiętrowego korpusu będącego najstarszą częścią rezydencji, długim na 28 m, oraz przybudówek dostawianych przy krótszych bokach przy okazji kolejnych przebudów. Po lewej stronie ryciny przedstawiona jest czworoboczna, piętrowa wieża nakryta stromym dachem czterospadowym. Główny korpus pałacu pokryty jest dachem pogrążonym (dach wklęsły lub wgłębiony, którego połacie nachylone są do środka budynku), z attyką pozbawioną grzebienia. Przybudówki od strony północnej są prostopadłościenne, parterowe, mają spłaszczone dachy dwuspadowe przesłonięte attykami. Nad prostopadłościenną przybudówką od południa znajduje się dach tarasowy. Attyka pełni tu rolę balustrady. Po

prawej stronie ryciny widoczna jest cylindryczna wieża nakryta dachem stożkowym, a prawie w centralnym punkcie prostopadłościenny, parterowy, dobudowany od frontu przedsionek zwieńczony attyką.

Pałac zbudowano z otynkowanej cegły, w przyziemiu częściowo z kamienia, dachy pokryto blachą.

Elewacja frontowa jest piętrowa, z wysoką, pozbawioną grzebienia attyką. Okna o prostokątnym wykroju z ostrołukowym obramieniem umieszczone są w nieregularnym rozstawie.

Zamek Kamieniec w Korczynie-Odrzykoniu

Zamek został zbudowany w XIV w., a rozbudowany w XVI w. w stylu renesansowym. Powstał na skalistym wzgórzu na wysokości 452 m. Jego właścicielami było wiele możnych rodów, m.in. Kamienieckich, Bonerów, Firlejów, Skotnickich, Stadnickich, Branickich.

W ruinach usytuowane jest muzeum z eksponatami związanymi z historią warowni oraz militariami, Sala tortur, Pracownia Ceramiki Zamkowej.

W setną rocznicę insurekcji mieszkańcy Odrzykonia ufundowali i wystawili w ruinach zamku kamienny pomnik Tadeusza Kościuszki. Jest to popiersie o wysokości 120 cm. Kościuszko w chłop-

skiej sukmanie i krakusce z pawim piórem jest umieszczony na wysokim postumencie.

Odrzykoń był miejscem wydarzeń, które zostały opisane w „Zemście” przez Aleksandra Fredrę. W 1828 r. hrabia Fredro poślubił Zofię Jabłonowską, która w posagu wniosła połowę tego właśnie zamku. Poeta w starych dokumentach odnalazł akta procesowe szlachciców spierających się o mur graniczny – Firleja i Skotnickiego. To właśnie one posłużyły mu jako baza do „Zemsty”. Współcześnie zamek także jest podzielony między dwa podmioty – jedna część należy do gminy Wojaszówka, a druga do gminy Korczyna. Do dzisiaj zachowały się jedynie ruiny gotyckiego zamku. Widoczne są pozostałości zamkowych budynków, w tym kaplicy.

Zamek w Sanoku

Około 1340 r., z inicjatywy Kazimierza Wielkiego, w miejscu dawnego grodu obronnego zbudowano gotycką siedzibę, oddzieloną szerokim wąwozem od miasta. Za czasów panowania króla Władysława Jagiełły, w 1417 r. odbyła się królewska uczta weselna z zaślubioną księżniczką Elżbietą Granowską. Od tego czasu zamek w Sanoku stanowił oprawę małżeństw królewskich. Kolejną władczynią zamku była królowa Bona Sforza. Chociaż nigdy w Sanoku nie przebywała, nakazała jego przebudowę ze stylu gotyckiego na renesansowy. Kolejne rozbudowy rezydencji miały miejsce w XVII i XIX w. W czasie II wojny światowej zamek został splądrowany, następnie pełnił

rolę jednego z elementów niemieckiej obrony przygranicznej.

Współczesny wygląd zamku stanowi efekt szeroko zakrojonych prac renowacyjno-rekonstrukcyjnych, prowadzonych na przełomie pierwszej i drugiej dekady XXI w., nadających mu częściowo wygląd nawiązujący do renesansowej przebudowy z połowy XVI stulecia, a częściowo będący wytworem wyobraźni architektów biorących udział w projekcie jego rewitalizacji. Fasada zamku utrzymana jest w jasnym kolorze. Z czasów ostatnich Jagiellonów zachował się tak zwany Dom Wielki, w którym zrekonstruowano portale drzwiowe oraz kamieniarę okienną. W muzeum utworzonym w zamku można podziwiać m.in. największą na świecie – liczącą około 600 kolekcję

dzieł sanockiego malarza Zbigniewa Beksińskiego oraz ponad 1200 eksponatów kolekcji sztuki cerkiewnej.

Zamek był wielokrotnie przebudowywany i dobudowywany. Dzisiaj jest to obiekt o dwóch kondygnacjach, zbudowany z kamienia na rzucie prostokąta. Przykryty jest dwuspadowym dachem wykonanym z dachówki ceramicznej. Jest to budynek jednotraktowy, z pierwotnie amfiladowym układem wewnątrz, z korytarzem od strony dziedzińca. W kamiennych elewacjach zamku zachowała się fragmentarycznie zrekonstruowana renesansowa kamienniarka portali i okien. Otwory okienne znajdują się w dwóch rzędach, równomiernie rozłożone na fasadzie budynku.

Zamek w Lesku

Historia zamku murowanego przypada na okres, gdy dwór leski przeszedł na własność Piotra Kmity herbu Szreniawa, pana na Wiśniczu. Wybudowano wówczas fortalicjum złożone z piętrowej, murowanej wieży otoczonej murem. W późniejszych wiekach zamek znajdował się w rękach różnych właścicieli, którzy go rozbudowywali. W latach trzydziestych XIX w. ówczesny posiadacz majątku – Krasicki, przystąpił do odbudowy zrujnowanego pożarem zamku, która trwała aż trzydzieści osiem lat. W 2 połowie XIX i na początku XX w. zamek był ważnym ośrodkiem życia towarzyskiego i intelektualnego w regionie. Krasicczy pielęgnowali tradycje patriotyczne, utrzymując żywe

kontakty z wieloma działaczami niepodległościowymi i twórcami kultury. Kształt rezydencji nadany przez Wincentego Pola przetrwał do naszych czasów. Część budowli zamkowych zachowano jako malownicze ruiny komponujące się z ogrodem krajobrazowym. Przebudowanym parterowym skrzydłom zamku nadano cechy klasycystyczne, poprzedzając elewacje galeriami i kolumnowym portykiem – częścią budynku na planie prostokąta z kilkoma okrągłymi kolumnami. We wnętrzach wybudowano empirowe piece, charakteryzujące się bogatymi zdobieniami i ornamentyką, i wykonano dekoracje sztukatorskie.

Zamek w Krasieczynie

Powstał pod koniec XVI w. z inicjatywy Stanisława Krasickiego. Stał w miejscu dawnego drewnianego fortalicjum wzniesionego przez Jakuba z Siecina herbu Rogala. Stanisław, syn Jakuba, zmodernizował tę budowlę poprzez zastąpienie wałów murami kurtynowymi, a w ich narożach wybudowano basteje o czterech kondygnacjach. Synowi Stanisława, Marcinowi, zawdzięcza się przebudowę fortecy w piękny przykład włoskiego manieryzmu na ziemiach polskich. Wtedy to przekształcono cztery kamienne basteje w baszty o odrębnej architekturze.

Na początku XVII w. Krasieczyn przeszedł w ręce bratanka Marcina – Konstantego, który jednak roztrwonił

pieniądze i zadłużył majątek. Przechodził on potem w ręce kolejnych właścicieli, aż trafił do rodu Tarłów, którzy dokonali renowacji obiektu, jednak w 1726 r. wojska carskie i tatarskie zniszczyły zamek. Kolejnej renowacji Krasieczyn doczekał się dopiero, gdy jego właścicielem był Książę Adam Sapieha. W połowie XIX w. zamek strawił pożar, ocalała jedynie kaplica w Baszcie Boskiej. Remont trwał kilkadziesiąt lat. Niestety, dwie wojny światowe oraz celowe działania wojsk sowieckich spowodowały, że rezydencja po raz kolejny została zniszczona. Odbudowa miała miejsce dopiero na przełomie lat 60. i 70. XX w.

Renesansowo-manierystyczny zamek ma kształt czworoboku z wewnętrznym dziedzińcem i

czterema cylindrycznymi basztami w narożach: Boską – z kopułą, Papieską – z attyką w kształcie korony papieskiej, Królewską – z 6 wieżyczkami i Szlachecką, na której jest taras widokowy. Są to symbole odwiecznego porządku na świecie, cztery szczeble w hierarchii władzy: Bóg, Kościół, monarchia i szlacheństwo.

Zamek wymurowano z kamienia i cegły. Dolne kondygnacje baszt zawierają kamienne relikty bastei. W centralnej części skrzydła zamku przedstawionego na rycinie znajduje się wysunięta poza lico muru smukła, sześciokondygnacyjna wieża bramna, zwana Zegarową, na rzucie kwadratu. Brama przejazdowa jest ujęta w kamienny portal z inskrypcją. Elewację wieńczy attyka grzebieniowa.

Zamek w Przemyślu

W 1340 r. król Kazimierz Wielki na wzgórzu (270 m n.p.m.), w miejscu drewnianej warowni, gdzie wcześniej Bolesław Chrobry postawił murowaną rotundę z budynkiem zwanym palatium, wzniósł zamek w stylu gotyckim, nazywany od imienia króla Zamkiem Kazimierzowskim. W 1498 r. budowla została uszkodzona, a później odbudowana i rozbudowana przez Piotra Kmitę Sobieńskiego. Powstały na planie czworoboku obiekt posiadał w rogach trzy okrągłe baszty oraz czworoboczną wieżę.

Brama do zamku miała żelazne oraz drewniane drzwi, a dostęp do warowni utrudniała fosa, nad którą przerzucono most zwodzony. Kolejnej przebudowy dokonano w latach

1616-1633 za Michała Krasickiego. Starosta chciał upodobnić swoją rezydencję do krasiczyńskiego zamku, co nie zostało do końca spełnione. Niestety w 1633 r. przygródek i część zamku doprowadzono do ruiny. W połowie XVIII w. za starosty Poniatowskiego miały miejsce kolejne prace, w wyniku których zburzono południowo-zachodnią część budowli razem z dwiema basztami i postawiono nowy mur, a budynek bramny wzmocniono przyporami.

Obecnie zamek udostępniony jest zwiedzającym. Z dawnej budowli pozostała brama wjazdowa, skrzydło z dwiema basztami w rogach, z miejscami widokowymi, z których widać zarysy budynków dawniej stojących na zamkowym dziedzińcu.

Obecnie mocno przebudowany zamek w Przemyślu składa się z częściowo odbudowanego muru kurtynowego i przekształconych baszt po stronie północnej i wschodniej. Częściowo zachowały się także baszty południowa i zachodnia.

Baszta południowa ma średnicę 10 m, pięć kondygnacji i przyporę umieszczoną od strony zachodniej. Jest podpiwniczona, tynkowana, zwieńczona attyką, z oknami rozmieszczonymi niesymetrycznie.

Baszta zachodnia ma kształt cylindryczny i dwie kondygnacje bez podpiwniczenia, ze strzelnicami. Główny korpus zamku tworzy jednotraktowy, dwukondygnacyjny, podpiwniczony budynek z oknami na parterze – u góry zaokrąglonymi, na piętrze prostokątnymi. Nakryty jest dwuspadowym dachem.

Zamek w Łańcucie

Pierwsza budowla w postaci wieży obronnej znajdująca się na terenie istniejącego dziś założenia, zbudowana została w drugiej połowie XVI w. Około 1610 r. zamek został rozbudowany przez Stadnickich i przybrał kształt podkowy. Za czasów panowania Lubomirskich, w latach 1629-1641, nastąpiła najpoważniejsza jego rozbudowa, dlatego często nazywa się go Zamkiem Lubomirskich.

To jeden z najbardziej znanych zamków w kraju. Był rozbudowywany przez kolejnych właścicieli. Historia szczęśliwie go oszczędziła, mógł więc zostać rozwinięty do jednej z najwspanialszych rezydencji w Polsce. Są tu wspaniałe ogrody, park, oranżeria, powozownia,

ujeżdżalnia i pałacyk zwany Zameczkiem Romantycznym. Zamek otoczony jest fortyfikacjami bastionowymi. Obiekt ma kształt czworoboku z czterema narożnymi wieżami i wewnętrznym dziedzińcem w środku. Do głównego korpusu przylegają dobudówki. W najmniej zabytkowej części obiektu urządzono hotel. Powozownia i stajnia pochodzą z przełomu XIX i XX w. Znajdujący się tu zbiór ponad 100 powozów jest jedną z największych tego typu kolekcji w Europie. W większości należały one do rodu Potockich i sprowadzane były głównie z Austrii, Francji i Anglii. Są tu powozy i karety spacerowe, myśliwskie, wyścigowe, a także coś specjalnego – kareta, którą podróżował Fryderyk Chopin+ Najwspanialsze

jednak w zamku łańcuckim są jego wnętrza wraz z ich bogatym wyposażeniem.

Zamek ma kształt czworoboku z czterema narożnymi wieżami. Dwie z nich, widoczne na rycinie, zwieńczone są barokowymi hełmami. Na prawej wieży umieszczono zegar.

Na rycinie widzimy skrzydło zamku z licznymi oknami na trzech kondygnacjach. Pośrodku jest brama przejazdowa w formie ozdobnego portalu. Budowla nakryta jest dachem dwuspadowym z lukarnami.

Kościół Bernardynów w Rzeszowie

W 1513 r. nastąpiło objawienie Matki Bożej. Wkrótce po tym wydarzeniu zbudowano w tym miejscu drewnianą kapliczkę. Umieszczono w niej późnogotycką figurę Najświętszej Maryi Panny. W 1765 r. tak ją opisywał O. Zenobiusz: „Wykonana z drzewa lipowego, ma dwa łokcie wysokości (razem z koroną 120 cm), płaszcz malarskim złotem ozdobiony, suknia różowego koloru, na głowie z tegoż drzewa korona, pod nią welon biały i włosy na ramiona spuszczone – twarz pociągła, koloru czarniawo-rumianego, oczy łaskawe i wdzięczne”. W latach 1624-1629, na miejscu dawnego kościółka drewnianego, z fundacji Mikołaja Spytka Ligęzy,

powstał Kościół Bernardynów pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Kaplica, w której umieszczona jest figura Maryi z Dzieciątkiem, pochodzi z 1 poł. XVIII w. Figura znajduje się w centralnym punkcie barokowego ołtarza wykonanego z drewna i pokrytego złoceniami.

W układzie fortyfikacji miejskich zespół klasztorny Bernardynów był niezależnym, wysuniętym fortem, który osłaniał północny i zachodni front obwarowań miejskich, strzegących dojazdu do bramy Murowanej. Ważne zadania spełniała też wieża kościelna – była stanowiskiem obserwacyjnym, sygnalizacyjnym i artyleryjskim. Na najwyższej kondygnacji wieży, bezpośrednio pod hełmem, półokrągłe otwory okienne są strzelnicami znajdującej się tam

działobitni. Klasztor ze swymi urządzeniami obronnymi w razie niebezpieczeństwa dawał schronienie ludności.

Jest to kościół jednonawowy, założony na planie krzyża łacińskiego, z kopułą na skrzyżowaniu nawy i transeptu. Jednoprzęsłowe prezbiterium jest zakończone półkoliście. Bryła kościoła nakryta jest dachem dwuspadowym, nad prezbiterium zakończonym półstożkiem. Dach pokryty jest blachą miedzianą.

Do nawy głównej przylega wieża na planie kwadratu. Ma kilka kondygnacji. Zwieńczona jest hełmem z czterospadową podstawą, niewielką banią i ażurową latarnią.

Kościół został wymurowany z cegły i otynkowany. Na elewacji kościoła i wieży widoczne są podziały ramowe, podzielone horyzontalnie

gzymsami. Pod górnym gzymsem znajdują się strzelnice dla broni ręcznej.

Drzwi wejściowe przesklepione są łukami odcinkowymi. W elewacjach kościoła i wieży umieszczone są prostokątne okna zakończone półkoliście, wyżej są okna okrągłe. W górnej części wieży znajdują się okna prostokątne też zakończone półkoliście. Nad nimi małe, podwójne okna półkoliste, pierwotnie pełniące funkcję okien obserwacyjnych straży oraz strzelnic armatnich działobitni zlokalizowanej w górnej kondygnacji wieży.

Pałac letni Lubomirskich w Rzeszowie

Wzniesiony został w końcu XVII w. w pobliżu zamku. W jego otoczeniu założono ogrody z rozległą oranżerią w stylu francusko-saskim. Pałacowy zieleniec otacza stylowe ogrodzenie, wykonane z masywnych kamiennych słupów, na których ustawione były kamienne wazony, bogato zdobione girlandami kwiatów.

W połowie XVIII w. pałac przebudowano, a pod koniec stulecia sprzedano i od tego czasu pozostawał w różnych rękach. W latach 80. XX w. został poddany kompleksowej renowacji i zaadoptowany na siedzibę filii Akademii Muzycznej w Krakowie. W późniejszych latach znajdowała się tutaj Katedra Wychowania Muzycznego Wyższej

Szkoły Pedagogicznej, następnie przekształcona kolejno w Instytut Muzyki Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz Katedrę Informatyki Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Rzeszowskiego. Obecnie siedzibę swoją ma tutaj Okręgowa Izba Lekarska.

Pałac to niewielka, trzykondygnacyjna budowla na planie litery H z mansardowym dachem, utrzymana w stylu późnego baroku francuskiego. Na ścianach budynku znajdują się zdobione, profilowane kartusze, popiersia oraz wazy na postumentach. W niszach umieszczono kamienne popiersia przedstawiające członków rodziny Lubomirskich w strojach rzymskich senatorów. Rzeźby są współczesnymi kopiami oryginałów, które przeniesiono do wnętrza

pałacu.

Na najniższym poziomie okna są prostokątne, na pierwszym i drugim piętrze prawie kwadratowe. W części frontowej znajduje się kamienny portal z kuliście zakończonymi drzwiami, a nad nim kartusz herbowy. Nad drzwiami umieszczono owalne okno. Wzdłuż wszystkich ścian na wysokości oryginalnego dachu biegnie trójdzielny gzyms.

W mansardowym dachu nad skrzydłami pałacu znajdują się lukarny. Budowla jest podpiwniczona, w cokole o wysokości 1,6 m umieszczone są okna piwnic.

Ratusz w Rzeszowie

Ratusz został zbudowany przed końcem XVI w. przez Mikołaja Spytka Ligęzę. Dzisiejszą formę przyjął pod koniec XIX w. Przeprowadzono wtedy jego gruntowną przebudowę łączącą elementy stylu neogotyckiego i neorenesansowego, dobudowano drugie piętro i reprezentacyjną klatkę schodową, a ponad nią dwie wieżyczki.

Wygląd zewnętrzny budynku z małymi zmianami przetrwał do dzisiaj. Elewacje są zróżnicowane, z oknami prostokątnymi, okrągłymi lub zamkniętymi ostrołukowo różnej wielkości, z gzymsem nad parterem i gzymsem wieńczącym. Elewacje mają szczyty z ostrołukowymi płycinami i sterczynami, balkony na kamiennych, profilowanych

kroksztynach, z ażurowymi balustradkami. Wejście główne znajduje się w elewacji frontowej pomiędzy dwoma balkonami, w pozornym ryzalicy, zakończonym szczytem. Elewacja południowa z ryzalitem, z trzema wysokimi neogotyckimi oknami, zwieńczona jest z obu stron ośmiobocznymi wieżyczkami. Elewacja wschodnia ma otwarty, trójarkadowy podcień na kamiennych filarach, balkon i szczyt. W elewacji zachodniej są prostokątne okna i szczyt.

W Ratuszu mieści się siedziba Urzędu Miasta i Prezydenta. O każdej pełnej godzinie rozbrzmiewa z niego hejnał miasta, który skomponował Tomasz Stańko.

Zamek Lubomirskich w Rzeszowie

W XVI w. Mikołaj Spytko Ligeza wzniósł dwukondygnacyjną rezydencję otoczoną murem obronnym, a w XVII w. posiadłość stała się rodową siedzibą Lubomirskich, którzy rozbudowali zamek do fortyfikacji składającej się z czterech skrzydeł o dwóch kondygnacjach. W kolejnych latach powiększono rezydencję, aż do 1769 r., gdy Rosjanie podczas jednego z najazdów zdobyli zamek.

Po 40 latach obiekt trafił w ręce Austriaków, a zabudowania przekształcono na więzienie i sąd. W tym czasie wiele części konstrukcji zostało zmienionych, a nawet całkowicie wyburzonych. Mimo nowej roli zamek niszczał, dlatego pod koniec XIX w.

zaczęto myśleć o kompleksowej renowacji, ale w wyniku szczegółowej inwentaryzacji obiektu stwierdzono, że powstałe straty są zbyt duże i łatwiej odbudować całą posiadłość. Zamek wtedy wyburzono a w jego miejscu, na planie prostokąta, wzniesiono czteroskrzydłowy gmach o trzech piętrach z wewnętrznym dziedzińcem. Prace zakończyły się w 1906 r.

Podczas II wojny światowej zamek pełnił funkcję więzienia, w którym przetrzymywano ponad tysiąc jeńców skazanych na śmierć – egzekucje przeprowadzano na terenie zamku. Więzienie działało aż do 1981 r., a obecnie zamek jest siedzibą rzeszowskiego Sądu Okręgowego.

Obiekt zachował wygląd z 1906 r., choć są też elementy pochodzące z XVIII w.

Wokół obiektu są usytuowane kamienne fortyfikacje z różnymi bastionami. Przypisano im imiona świętych: Marii, Franciszka, Andrzeja i Hieronima. Przy każdym z nich wznosi się wieżyczka z wizerunkiem jej patrona, datowanym na 1746 r. Na zewnątrz i wewnątrz budynku znajdują się tablice upamiętniające losy więźniów i ludzi straconych podczas hitlerowskiej okupacji oraz za czasów rządów Stalina.

Zamek ma cztery skrzydła i czworoboczny dziedziniec. Założony jest na rzucie prostokąta. W centralnej części ryciny widoczna jest wieża zbudowana na rzucie kwadratu. Do poziomu drugiego piętra jest to budowla XVII-wieczna, a powyżej tego poziomu kolejne kondygnacje były dobudowane w 1906 r. Skrzydła

zamku mają dwa piętra, przykryte dachami dwuspadowymi pokrytymi dachówką ceramiczną. Zamek zbudowano z cegły i otynkowano. Okna mają prostokątny kształt. Gzymsy nadokienne i podokienne są obramowane płaskimi opaskami. Wieża składa się z 6 kondygnacji nadziemnych. Jej elewacje są podzielone gzymsami na trzy części, które zwężają się stopniowo ku górze. Powyżej gzymsów znajdują się wąskie galeryjki z balustradami tralkowymi. W narożnikach wieży występują lizeny (płaskie, pionowe występy w murze zewnętrznym). Najwyższa kondygnacja wieży jest zakończona trójkątnym szczytem z oryginalnym zegarem. Została zwieńczona strzelistym hełmem, pokrytym miedzianą blachą – z banią i iglicą. Kwadratowe okna mają

białe obramowania. W drugiej i trzeciej części wieży za galeryjkami są widoczne szerokie oszklone drzwi zakończone półkoliście. Brama wjazdowa w parterze wieży jest kopią oryginalnej, XVII-wiecznej bramy.

Kapliczka z Jeżowego w Parku Etnograficznym w Kolbuszowej

W Parku Etnograficznym stoi kapliczka, która jest wierną kopią oryginału znajdującego się w Jeżowem. Wybudował ją miejscowy chłop Sagan w 1 poł. XIX w. Wewnątrz kapliczki znajduje się figura św. Jana Nepomucena – patrona chroniącego pola i zasiewy przed powodzią i suszą. Rzeźba umieszczona była w innej kapliczce, ale rozebrali ją osadnicy niemieccy, którzy osiedlili się na terenach dóbr jeżowskich w końcu XVIII w. Sagan wybudował kapliczkę dla rzeźby na swoim polu przy wiejskiej drodze. Ma ona konstrukcję brogową. Bróg jest to konstrukcja składająca się z czterech słupów wkopanych w ziemię,

które podtrzymują dach. Takie zabudowania służyły do przechowywania zboża przed młocką. Zabezpieczały zboże bądź siano przed deszczem, zapewniając dostęp świeżego powietrza.

Kapliczka z Jeżowego to niewielka budowla zbudowana w stylu brogowym. Drewniane słupy podpierają dach pokryty drewnianymi deskami. Dach zwieńczony jest pazdurem – ozdobą w kształcie pąka tulipana. Umocowano na nim krzyż kowalskiej roboty. Między słupami do pewnej wysokości zbudowano ściany z desek, a na nich cienkie deski, które stanowią rodzaj ażurowego płotka. Między dachem a płotkiem są poprzecznie przybite deski. W centralnej części głównej ściany umieszczone są drzwi, za którymi stoi figura św. Jana Nepomucena.

Kościół z Rzochowa w skansenie w Kolbuszowej

Kościół pw. św. Marka Ewangelisty wybudowano w 1843 r. z drewna modrzewiowego i sosnowego.

Prawie całe wyposażenie świątyni jest oryginalne. Ściany prezbiterium pokrywają malowidła na płótnach. Są to ewangeliści: św. Jan z orłem, św. Marek z lwem, św. Mateusz z aniołem i św. Łukasz z wołem. W niszach znaleźli swoje miejsce apostołowie. W ołtarzu mieści się obraz patrona – św. Marka Ewangelisty. Powyżej umieszczono Matkę Bożą z Dzieciątkiem, a jeszcze wyżej gołębicę symbolizującą Ducha Świętego. Przy ołtarzu ulokowano dwóch patronów Polski: figury św. Wojciecha i św. Stanisława.

Pomiędzy prezbiterium a nawą główną na belce tęczowej zamocowano krzyż z umęczonym, wychudłym Chrystusem. Boczne ołtarze, znajdujące się najbliżej prezbiterium, powstały w 2 poł. XIX w. i mają cechy rokokowe. Kolejne dwa boczne ołtarze wykonano w ostatniej dekadzie XIX w. Witraże w nawie przedstawiają św. Józefa z Dzieciątkiem, Niepokalane Serce Maryi oraz św. Stanisława Kostkę i św. Teresę z Lisieux.

Z zewnątrz kościół jest oszalowany deskami. Kryty gontem dach zwieńczono sygnaturką (wieża, w której umieszczano niewielki, kościelny dzwon). Po prawej stronie ryciny jest dzwonnica z 1930 r.

Order Orła Białego

Pierwszy polski order
zawdzięcza swoje powstanie
wojnie północnej 1700-1721
i walce króla Augusta II
Mocnego z opozycją szlache-
cką w kraju. 1 listopada
1705 r. na zamku w Tykoci-
nie król wręczył zebranym
gościom medale pamiątkowe z
dewizą „Pro Fide Rege et
Lege” (Za Wiarę, Króla i
Prawo). Prezent ten był ge-
stem podziękowania dla tych,
którzy wiernie pozostali przy
królu.

Decyzją Sejmu III RP
z dnia 16 października
1992 r. ustanowiono po raz
kolejny Order Orła Białego
jako najwyższe odznaczenie
państwowe. Ustalono, że
będzie on przyznawany za
znamienite zasługi zarówno
cywilne, jak i wojskowe,

położone w czasie wojny lub pokoju, dla chwały i pożytku Rzeczypospolitej Polskiej. Przywrócono też wzór orderu zgodny z obowiązującym przed wojną.

Po raz pierwszy w III Rzeczypospolitej wręczono order w 1993 r. Na straży honoru Orderu stoi Kapituła Orderu Orła Białego. Jej członkowie są powoływani przez Prezydenta RP na pięć lat spośród osób, które zostały odznaczone tym Orderem.

Kapitułę tworzy Wielki Mistrz Orderu i pięciu członków Kapituły. Zgodnie z ustawą o orderach i odznaczeniach Prezydent RP, z tytułu wyboru na ten urząd, staje się Kawalerem Orderu Orła Białego, Wielkim Mistrzem Orderu i przewodniczy Kapitulie. Kapituła wybiera

ze swego grona Kanclerza Orderu i Sekretarza Kapituły.

Order Orła Białego jest to złoty krzyż maltański – ramiona rozszerzają się od środka i są rozwidlone na końcu – z białą emaliowaną obwódką. Pomiedzy ramionami są złote promienie. W centrum krzyża znajduje się biały orzeł z rozpostartymi skrzydłami z koroną na głowie, skierowaną w prawo.

Order Orła Białego noszony jest na błękitnej wstędze przewieszanej przez lewe ramię do prawego boku.

Krzyż komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski

Order ustanowiony w 1921 r. nadawany jest za wybitne zasługi położone w służbie państwu i społeczeństwu, a zwłaszcza za wybitne osiągnięcia w działalności publicznej podejmowanej z pożytkiem dla kraju, za szczególne zasługi dla umacniania suwerenności i obronności kraju, dla rozwoju gospodarki narodowej, służby publicznej, za wybitną twórczość naukową, literacką i artystyczną, za wybitne zasługi dla rozwoju współpracy Rzeczypospolitej Polskiej z innymi państwami i narodami.

Order ten dzieli się na 5 klas:

klasa I – Krzyż Wielki
Orderu Odrodzenia Polski,

klasa II – Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski,

klasa III – Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski,

klasa IV – Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski,

klasa V – Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Jest to drugie pod względem starszeństwa polskie państwowe odznaczenie cywilne – po Orderze Orła Białego.

Noszony jest na czerwonej wstędze z białymi pasami po bokach, przez prawe ramię (w I klasie), na szyi (w II i III klasie) lub na lewej stronie piersi (IV i V klasa).

Po lewej stronie ryciny jest umieszczona Gwiazda Orderu Odrodzenia Polski,

a po prawej Krzyż komandorski.

W środku srebrnej, ośmioramiennej gwiazdy orderowej na białym tle wypisany jest złotymi literami monogram RP. Wokół, na niebieskiej opasce, też złotymi literami napis: „Polonia Restituta”.

Krzyż komandorski jest to równoramienny, złocony krzyż, zakończony kulkami na rogach ramion. W środku krzyża, na okrągłej, czerwonej tarczy, umieszczony jest biały orzeł. Kontury, korona, dziób i szpony orła są złocone. Wokół tarczy jest szafirowa obwódka, a na niej złocony napis: „POLONIA RESTITUTA”.

Hełm z kamuflażem pustynnym

Hełm jest to wojskowe bojowe nakrycie głowy, które chroni czaszkę przed urazami. Jest znany od najdawniejszych czasów. Wtedy hełmy wykonywano ze skóry lub płytek rogowych, później z metalu – najpierw z brązu, a następnie z żelaza i stali.

Najstarsze hełmy egipskie były ściśle dopasowane do głowy. Starożytnie hełmy greckie, tzw. korynckie, były wykonane z jednego kawałka blachy i osłaniały kark i policzki.

Dużo mniejsze, lżejsze i otwarte były hełmy rzymskie, wytwarzane z żelaza. W średniowiecznej Europie pojawiły się różnorodne hełmy. Bardzo popularne były hełmy normandzkie, inne miały nazwy: garnczkowe, łebki,

kapaliny, przyłbice, barbuty, salady.

Główną częścią hełmu jest dzwon, jednolity lub zmontowany z kilku części. Dolna część czasem posiadała dookolną obręcz, do krawędzi której mocowano kolczy czepiec chroniący kark. Twarz była chroniona przez nosal – płytkę umieszczoną z przodu dzwonu lub tworzącą jego część. W późniejszych czasach nosal zastąpiono ruchomą zasłoną. Szczyt dzwonu często wieńczyła tulejka na pióropusz lub kitę.

W dzisiejszych czasach hełmy wojskowe wykonuje się wysokowytrzymałych tworzyw sztucznych, np. kevlaru. W celach maskujących stosuje się kamuflaż we wzory zależne od warunków, w jakich ma walczyć żołnierz. W kamuflażu pustynnym dominuje beż i

blada zieleń, które zostały uzupełnione mniejszymi brązowymi plamami. Kamuflaż na przedstawionym hełmie jest dostosowany do warunków pustynnych. Wiele armii świata stosuje własne wzory kamuflażu przeznaczonego na pustynię skalistą i na piaszczystą.

Rozwój tej gałęzi nastąpił od operacji Pustynna Burza na początku lat 90. i trwa do dziś w związku z kolejnymi fazami konfliktu i misjami stabilizacyjnymi w Iraku, Afganistanie i Syrii. We wzorze Desert Camouflage Pattern (DCP) dominuje beż i blada zieleń, które zostały uzupełnione mniejszymi brązowymi plamami. Są tu małe kontrasty i uproszczony mikrowzór pozbawiony niewielkich plam. Taki wzór sprawdza się w jałowym, piaszczystym otoczeniu.

Karabin skałkowy XVIII w.

Francuzi jako pierwsi wprowadzili do uzbrojenia karabin skałkowy w 1717 r., wyprodukowali pierwszy w historii regulaminowy wzór karabinu, który stał się wzorcowy, a pod koniec XVIII w. opracowali najlepszą broń epoki – karabin 1777.

Karabiny skałkowe były podstawowym wyposażeniem wielu armii na świecie od końca XVII do połowy XIX w. Była to broń czarnoprochowa, którą ładowano od przodu. Ładunek czarnego prochu wsypywano z góry do lufy, następnie kulę trzeba było wepchnąć w głąb lufy specjalnym stemplem. Ładunek odpalała iskra wytwarzana przez kawałek krzemienia, czyli skałkę, uderzającego w krzesiwo. Skałka była mocowana w metalowych

szczękach kurka karabinu.

Obsługa tego karabinu nie była łatwa. Trzeba było też uważać, żeby nie zamoczyć prochu. Podczas deszczu czy mgły karabin mógł odmówić współpracy. Żołnierze musieli nosić przy sobie zapas skałek, ponieważ uszkodzenie krzemienia uniemożliwiało dalsze strzelanie.

Karabin składa się z lufy, zamka i drewnianej osady. Osada to: część tylna, czyli kolba i przednia, czyli łożo. Łoże jest częścią broni służącą do mocowania lufy. W górę wystaje kurek, który poprzez uderzenie o krzesiwo powoduje zapłon prochu. Kurek składa się z zacisku, tak zwanych szczęk oraz śruby, która je dociska.

Szabla kawaleryjska

W sierpniu 1928 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych powołało komisję mającą przygotować projekt nowej szabli, ponieważ szable będące na wyposażeniu kawalerii Wojska Polskiego nie spełniały wymagań technicznych i estetycznych. Rozpisano konkurs i przedstawiono kryteria jakie powinna spełniać szabla. Miała być przystosowana do rąbania i kłucia, odpowiednio wyważona, lekko zakrzywiona, okładziny rękojeści nie mogły być wykonane z metalu, pochwa powinna być wykonana ze stali nierdzewnej i mieć odpowiednią wytrzymałość. Prototypy szabel zakwalifikowanych do dalszej części konkursu skierowano do pułków kawalerii w celu przeprowadzenia prób użycia.

Instytut Badań Materiałów Uzbrojenia opracował ostateczny wzór szabli dla kawalerii. Prace zakończyły się w 1935 r. Do września 1939 r. wyprodukowano ok. 40.000 sztuk tej szabli.

Szabla ma mosiężną, zamkniętą, jednokabłąkową rękojeść. Jelec jest prosty, z płaskim obustronnym krzyżykiem. Wąsy jelca mają ścięte poziomo końce. Grzbietowe ramię jelca jest pośrodku przewężone, zakończone łezkowatym otworem. Przednie ramię jelca zwęża się, na końcu przechodzi w płaski, załamany pod kątem prostym kabłąk, u góry owalnie załamujący się ku głowicy i z nią połączony. Uchwyt rękojeści wykonano z drewna. Głownia, czyli ostrze, jest lekko zakrzywione.

Ujście pochwy z blachy stalowej zakończone jest lekko rozszerzonym kołnierzem, mocowanym na wcisk. Poniżej kołnierza umieszczona jest ryfka (okucie pochwy szabli zaopatrzone w kółka służące do jej zawieszenia na rapciach. Rapcie to system troków łączących pochwę bocznej broni białej z głównym). Ryfka ma kształt lekko wypukłego pierścienia z nieruchomym ogniwką, w którym jest ruchome kółko. Pochwa zakończona jest prostokątną ostrogą, z dłuższym przednim ramieniem.

Szabla kościuszkowska

Szabla to jednoręczna, sieczna biała broń. Wyróżnia się długą, jednosieczną i zakrzywioną głownią. Jest przeznaczona głównie do zadawania i odparowywania ciosów. W Polsce szable były bardzo popularne. W XVIII w. rozpowszechniona była „kościuszkówka”, następczyni szabli husarskiej. W 2 poł. XVIII w. ten typ szabli był używany przez wiele formacji polskich, np. przez Kawalerię Narodową czy milicję miejską. Szable miały różne pochodzenie, dlatego można spotkać egzemplarze o różnych krzywiznach, długościach oraz innych parametrach.

Przedstawiona na rycinie szabla jest nazywana „kościuszkówką”, ponieważ głównie ten rodzaj szabli był

używany podczas powstania w 1794 r., któremu dowodził Tadeusz Kościuszko.

Rękojeść szabli pozwalała na trzymanie i sprawne posługiwanie się nią. Głownia, czyli ostrze, było lekko zakrzywione i ostrzone z jednej strony. Służyło do zadawania i odparowywania ciosów. Szabla była przenoszona w pochwie.

Szabla ta posiada zamkniętą rękojeść, z kabłąkiem dwukrotnie załamany pod kątem prostym. Jelec (garda) – element w formie „poprzeczki” umiejscowionej między rękojeścią a głownią – ma formę lekko wygiętej tarczki o owalnym (czasem prostokątnym) kształcie. Wraz z kabłąkiem stanowi jednolitą odkuwkę stalową. Do połowy XVIII w. kościuszkówki były wyposażane w paluch.

Znak tożsamości (nieśmiertelnik)

Nieśmiertelnik jest potoczną nazwą tabliczek tożsamości, noszonych przez żołnierzy prawdopodobnie wszystkich armii świata. Wypisane są na nich podstawowe informacje o ich właścicielu: imię i nazwisko, stopień wojskowy, data urodzenia, oddział macierzysty i numer ewidencyjny.

Nieśmiertelniki służą do rozpoznania nieprzytomnego lub martwego żołnierza. Prawie zawsze składają się z dwóch części – jedna po śmierci żołnierza jest odsyłana rodzinie, druga pozostaje przy zwłokach. Zaleca się włożenie jej między zęby poległego – dzięki temu nie zaginie i będzie łatwa do odnalezienia w razie ewentualnej

ekshumacji.

W Polsce noszenie nieśmiertelników obowiązuje od 1920 r. W tamtych czasach były to dwie cynkowe blaszki z uchwytem do przeciągnięcia sznurka, między które wsunięta była karta tożsamości. Na obu blaszkach ostrym narzędziem żołnierz samodzielnie wydrapywał swoje dane.

Od 1931 r. były to pojedyncze owalne blaszki o wielkości 4.5 cm. Miały trzy otwory do zawieszania i na środku otwór ułatwiający łamanie. Na obu połówkach wybijano takie same dane: imię, nazwisko i wyznanie, a z drugiej strony numer ewidencyjny łamany przez pierwszą literę powiatu, nazwę właściwej Rejonowej Komendy Uzuppełnień oraz rok urodzenia żołnierza.

Po II wojnie światowej w Wojsku Polskim wprowadzono

nieśmiertelniki z aluminium, o kwadratowym kształcie. W latach 70. i 80. XX w. były to okrągłe blaszki ze stali nierdzewnej, dzielone na pół, z wybitym indywidualnym numerem żołnierza oraz napisem Siły Zbrojne PRL.

Współczesne tabliczki tożsamości w Wojsku Polskim składają się z dwóch tytanowych blaszek, podłużnych, z zaokrąglonymi brzegami. Wybijają się na nich dane personalne żołnierza, grupę krwi, numer PESEL i napis: Siły Zbrojne RP.

Rycina przedstawia nieśmiertelnik w kształcie owalu. Przez dwie dziurki przeciągnięty jest sznurek do zawieszenia na szyi. W połowie owalu są dwa nacięcia w celu łatwego przedzielenia blaszki na pół. Nad i pod nacięciami są wyryte dane żołnierza.

Źródła:

Andrzej Nowak, Dzieje
Polski, Biały Kruk,
Kraków 2014

Poczet królów i książąt
polskich, Czytelnik,
Warszawa 1993

Norman Davies, Serce
Europy, Znak, Kraków
2014

M.M. Drozdowski,
A Zahorski, Historia
Warszawy, PWN 1981

Adam Dylewski,
Seria Piękna Polska,
Świat Książki 2007

Najpiękniejsze zamki
Polski, Fenix,
Bielsko-Biała 2009

Wikipedia

<https://zabytek.pl>

<https://www.zamki.pl>

<https://polskazdrona.eholiday.pl>

<https://przewodnik.fandom.com/pl>
<https://www.historia-poszukaj.pl>
<http://www.polskaniezwykla.pl>
<https://www.polska.travel/pl>
<https://www.budowle.pl>
<https://www.zamkipolskie.com>
<https://www.naszszlaki.pl>
<https://www.latarnie.pl>
<https://www.trojmiasto.pl>
<https://muzhp.pl>
<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>
<http://www.polskaniezwykla.pl>
<https://gloshistorii.pl>
<https://dzieje.pl>

Koniec

Spis treści

Synagoga w Zamościu	1
Zamek królewski w Lublinie	5
Wieża Trynitaraska w Lublinie	9
Pałac Biskupi w Lublinie	13
Świątynia Sybilli w Puławach	17
Dwór z Suchedniowa (druga połowa XIX w.) w Parku Etnograficznym w Tokarni	21
Kościół szpitalny z Rogowa (1763 r.) w skansenie w Tokarni	25
Spichlerz dworski ze Złotej Pińczowskiej (1719) w skansenie w Tokarni	29
Zamek Tarnowskich w Dzikowie	33
Zamek w Baranowie Sandomierskim	37
Zamek w Przecławiu	41
	111

Zamek Kamieniec w Korczynie-Odrzykoniu	45
Zamek w Sanoku	47
Zamek w Lesku	51
Zamek w Krasicy	53
Zamek w Przemyśle	57
Zamek w Łańcucie	61
Kościół Bernardynów w Rzeszowie	65
Pałac letni Lubomirskich w Rzeszowie	69
Ratusz w Rzeszowie	73
Zamek Lubomirskich w Rzeszowie	75
Kapliczka z Jezowego w Parku Etnograficznym w Kolbuszowej	81
Kościół z Rzochowa w skan- senie w Kolbuszowej	83
Order Orła Białego	85
Krzyż komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski	89
Hełm z kamuflażem pustynnym	93

Karabin skałkowy	
XVIII w.	97
Szabla kawaleryjska	99
Szabla kościuszkowska	103
Znak tożsamości	
(nieśmiertelnik)	105
Źródła	109

